

НАЗВИ ХРИСТИЯНСЬКИХ СВЯТ НА ЧЕСТЬ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРКАХ

NAMES OF CHRISTIAN FEASTS IN HONOUR OF THE BLESSED VIRGIN MARY IN UKRAINIAN TRANSCARPATHIAN DIALECTS

Мигoliniнець О.Ф.,

orcid.org/0000-0002-5331-7218

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Календарно-обрядова лексика як особливий елемент існування людини завжди привертала увагу етнографів, лінгвістів, оскільки в ній можна простежити матеріальну й духовну культуру людства, виявити соціально-економічні умови, спадковість поколінь, споконвічні міжетнічні зв'язки. Проте досі не вивчені мовні явища, які презентують календарно-обрядову лексику в закарпатських говірках. У пропонованій статті подаємо спостереження над назвами християнських свят на честь Пресвятої Богородиці в українських закарпатських говірках. Зокрема звертаємо увагу на їх компонентний склад, лексико-граматичну характеристику та внутрішню форму. Також простежуємо наявність чи відсутність зафіксованої лексики в інших українських говорах та в українській літературній мові.

Закарпатські говірки, як відомо, належать до системи говірок давньої формації, отже, зберігають реліктові явища, архаїчні риси, але водночас містять і порівняно нові нашарування, зумовлені географічним розташуванням говіркового масиву та іншими позалінгвальними мотивами.

Предметом нашого аналізу є семи на означення 6 релігійних свят на честь Пресвятої Богородиці в українських закарпатських говірках.

Як видно із зібраної нами лексики, назви на означення християнських свят на честь Пресвятої Богородиці характеризуються широкою варіантністю. Більшість зафіксованих нами назв в закарпатських говірках мотивована біблійними подіями і пов'язана з подіями життя і смерті священної особи.

Окремі з них зафіксовані в інших говорах.

Невеликий відсоток назв припадає на суфіксальні деривати.

Специфіка досліджуваної лексики також полягає в утворенні своєрідних фонетичних, словотвірних та лексичних варіантів, які свідчать про багатство української мови та про постійну потребу її глибокого вивчення.

Існує багато народних традицій, звичаїв, повір'їв, пов'язаних із певним святом. У статті ми подали невеликі транскрибовані тексти, які поєднують у собі лінгвістичний та культурологічний аспекти. Ці діалектні записи свідчать про багатство духовної та матеріальної культури представників закарпатських говірок.

Ключові слова: календарно-обрядова лексика, християнські свята на честь Пресвятої Богородиці, лексико-семантична група, лексема, мотивація, українські закарпатські говірки.

Calendar-ritual vocabulary as a special element of human existence has always attracted the attention of ethnographers, and linguists, being able to trace the material and spiritual culture of mankind, identify socio-economic conditions, the heredity of generations, and the original interethnic ties. However, linguistic phenomena reflecting calendar-ritual vocabulary in Transcarpathian patoises have not been studied yet. In this paper we present observations on the names of Christian holidays in honour of the Blessed Virgin Mary in Ukrainian Transcarpathian dialects. Attention is paid to their components, lexical and grammatical characteristics and inner form. We also trace the presence or absence of the vocabulary in other Ukrainian patoises and in the Ukrainian literary language.

Transcarpathian patoises are known to belong to the system of dialects of ancient formation, therefore, retain relics, archaic features, but at the same time contain relatively new layers due to the geographical location of the patois and other non-lingual motifs.

The subject of our analysis is seven names for six religious holidays in honour of the Blessed Virgin Mary in the Ukrainian Transcarpathian dialects.

As can be seen from the vocabulary we have collected, the names of Christian holidays in honour of the Blessed Virgin Mary are characterised by a wide variety of variants. Most of the names of Christian holidays in the Transcarpathian dialects are motivated by biblical events and are connected with the events of the life and death of a holy person.

Some of them are recorded in other dialects.

The specificity of the vocabulary also lies in the formation of peculiar phonetic, word-forming and lexical variants, which testify to the richness of the Ukrainian language and the constant need for its deep analysis.

There are many folk traditions, customs, and beliefs associated with a particular holiday. In this article, we present small transcribed texts that combine linguistic and cultural aspects. These dialectal records testify to the richness of the spiritual and material culture of the representatives of the Transcarpathian dialects.

Key words: calendar-ritual vocabulary, Christian holidays in honour of the Blessed Virgin Mary, lexical-semantic group, lexeme, motivation, Ukrainian Transcarpathian dialects.

Постановка проблеми. Важливою ланкою сучасних діалектологічних досліджень є системний опис тематичних груп лексики. Цікавою для вивчення є лексика календарної обрядовості. Її фіксація та аналіз допомагає досліднику краще пізнати діалектотворчі процеси в системі говорів і говірок. Саме в цій лексиці можна знайти інформацію про етнічну історію населення, його традиції, звичаї, культуру. Календарно-обрядова лексика все частіше привертає увагу вчених, які намагаються простежити зв'язки між розвитком лексичної системи мови й матеріальною та духовною культурою народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Християнські релігійні й народні свята активно вивчалися релігієзнавцями та етнографами. Крім появи праць етнографічного характеру, заслуговують на увагу і мовознавчі дослідження (О. Горбач, М. Лесів, Г. Аркушин, Т. Гусак, Н. Хобзей, Н. Осташ, І. Пахолок, Е. Гаврилюк, М. Шарапа, О. Коршикова, Н. Герасим, Е. Гоца). Проте досі не вивчені мовні явища, які презентують календарно-обрядову лексику в закарпатських говірках. Тому важливо представити не тільки репертуар одиниць, особливості їхньої семантики, поширення, а й виявити давні назви, що дотепер належать до активної лексики, та лексеми, які перебувають на периферії мовної системи і вживані лише в мовленні людей найстаршого покоління. Раніше ми вже звертали увагу на антропоніми в складі календарно-обрядової лексики, календарно-обрядові назви літнього та осіннього циклів, лексику різдвяного обряду [8–11]. У цьому дослідженні ми намагались проаналізувати назви християнських свят на честь Пресвятої Богородиці. Матеріал для дослідження був зібраний у 50 населених пунктах Закарпаття.

Постановка завдання – подати інтерпретацію християнських свят на честь Пресвятої Богородиці в українських закарпатських говірках, виявити варіативність їхнього складу й окремих компонентів, а також простежити наявність чи відсутність зафіксованої лексики в інших українських говорах.

Виклад основного матеріалу. Образ Божої Матері завжди був у пошані серед українців, адже її знали як заступницю і покровительку всіх, хто цього потребував. Саме Богородиця стала для людства уособленням любові, терпіння, смирення, вірності, розради. Вона є захисницею від бід, нечистої сили і страждань. Тому до неї часто звертається народ у своїх молитвах. Богородиця є покровителькою жінок, які народжують. У давніх джерелах зафіксовано багато чудесних випад-

ків допомоги Божої Матері, передусім у часи нападу ворогів на нашу землю. І тому свята на честь Пресвятої Богородиці були найпоширенішими. Нижче ми подаємо опис лексики, який характерний для свят на честь Пресвятої Богородиці.

‘Благовіщення Пресвятої Владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії’ (25 березня): *Благов’ище(і, у)н’а*.

Назва запозичена зі старослов’янської мови, де утворилася складним способом від словосполучення *блага* (добра) *вість*. За церковними переказами, у цей день архангел Гавриїл з’явився Діві Марії в місті Назареті, щоб сповістити їй благу звістку – народження сина Ісуса.

Ця назва фіксується і в інших говорах української мови: гуц. *Благовіщин’и* [14, с. 14], поліс. *Блав’ищин’е* ‘т.с.’, *Благов’існик* ‘наступний день після Благовіщення’ [5, с. 23].

Благовіщення закарпатці вважають дуже великим святом: *се / ка́жут’ / да́же ма́йб’і́л’шойе с’а́то за Ве’лі́тдин’ / бо раз і́де в’і́стка / а ў́же пак дру́гойе* // (Мала Мартинка Мк.); *і́се с’а́то на́ту́л’ко ве’лі́койе / шо нимо́иш йа́йц’а з м’і́ста бра́ти і да́же гр’і́ти во́ду* // *раз было / ош ў́ цёркви ма́й пў́зно на́чали мо́лі́тис’а / та до то́го / йак не́ на́чали слў́жбу і со́нце не́ сходи́ло* // (Луково Хс.).

На Закарпатті з цим святом пов’язані і деякі традиції: *д’і́т’ам пиклі́ жайворонки / йак’і́ йі́ли на ву́лиці і пудм’і́товали у не́бо / клі́кали весну́* // (Зняцьово Мк.); *ра́но на Благо’в’и́ще’н’а хаз’а́йка ішл́а до во’ру́т / нахо́дила г’і́лочку і ме’та́ла йі́й чére’з во́рота / обі́ не́ прил’і́зли од хы́ж’і плазуны́* // (Колочава Хс.); *пéре’т Благо’в’и́щин’ом ві́чур кла́дуть’ го’лу́зку з’ че’ре́мхи / кла́дуть’ на ка́ждий вў́гол х’і́ж’і / же’бы нийа́к’і гады не́ йшли от хі́жи* // (Тур’я Пасіка Уж.); *на Благо’в’и́щен’а ста́рш’і лў́ди бирў́т йа́кўс’ бо́ту та ме́чут гет ут хы́жи / не убзи́ра́йучис’а за ниў́* // *ка́жут / шчо с’ак не́ бу́де ўс’а́ка га́дина у л’і́т’і іт хы́жи поў́зті́* // (Забрід Хс.); *да́коли на Благо’в’и́чин’а припа́дат’ Вилі́тдин’ / та трéба у цёркви уперéд’ сп’і́ва́ти благо’в’і́снику / бо коли́ рас уперéд засп’і́ва́ли Христóс Воскрéс / та было с’а сті́мн’і́ло надвор’і́* // (Керецьки Хс.).

Якщо на це свято дівчина, йдучи по воду, знайде квітку первоцвіту, то це знак того, що цього літа вона вийде заміж: *кў́т’ на Благо’в’и́ч’ін’а д’і́ўка на́йде ко́сиц’у первоцв’і́та / тоды у л’і́т’і она́ од’а́с’ц’а* // (Довге Хс.).

Зафіксовані й заборони. Так, від Введення до Благовіщення не можна працювати на землі, бо вона має відпочити й підготуватися до щорічних господарських робіт. На Благовіщення

навіть пташка гніздо не в'є, настільки це велике свято: *с'ого дн'а стр'ого запр'ичайес'а ўс'ака роб'ота // да́же л'ўди ка́жут / шо у сис' дин' шчий п'от'ата гн'іздо́ ни ро́бл'ат //* (Теково Бр.); *не мош іти ў л'іс / би не" при"не́сти дум'у зм'іи / із л'іса нич не мош при"но́сити // прокида́йес'а зе"м-л'а // не мош нич не́сти з ўлиц'і дум'у // п'іс'л'а с'ата ў́же мош йар'ова́ти //* (Кибляри Уж.); *до Благ'ов'ішчен'а не г'удно было р'ушати зім'л'у // с'ойі дніны не мож было не́сти ім хыжи н'ийа́ке пр'ут'а / шчоб не л'ізли гады ід об'іс'т'у ул'іт'і //* (Широкий Луг Тч.); *на и"с'е с'ато Бог благосло́ўл'ат ус'аку рослі́нку / том'у ни"е мош у сис' дин' роб'іти на зе"млі / а ос'обе"н:о ни"е мош убр'іза́ти дири́ўл'а //* (Березники Хс.); *ў сис' дин' не мош нич да́вати з до́м'і / бо гр'оши́ не бде //* (В.Студений Хс.); *на Благ'ов'ішче"н':а не" мож зби'ра́ти йайц'а́ / аби с'а ку́ри кло́чили //* (Колочава Хс.); *Благ'ов'ішче"н'с'койе йайце́ пуд ку́риц'у не" клад'ут' // у се с'ато д'ўже гр'ішно роб'іти шос' на зи"млі //* (Вільхівка Хс.).

На Закарпатті про цей день існує дуже багато прикмет: *к'ім' на Благ'ов'ішче"н':а д'ўже те"пл'о / та на Ве"лігд'е"н' бу́де студе"но́* (Білки Хс.); *ў сис' дин' Благ'ов'ішч'ін'а не"йе лас'т'і-вок / к'ім' йіх не бы́де / ве"сна́ бы́де студе́на // к'ім' Благ'ов'ішчен'с'ке не́бо те́мнойе / не"йе з'іро́к / ку́ри бы́дут ма́ло с'а не́сти //* (Абранка Мк.); *кит' мор'оз / бу́де мно́го ог'ірк'іў с'ого ро́ку //* (Суха Хс.); *к'ім' на Благ'ов'ішчен'а паде́ дошч / та бу́де ба́гаты́ ўрожа́ї жы́та / к'ім' гроза́ / зна́чит' / ўро́д'ат' ор'іхы //* (Брід Хс.); *ніка́йут' йака́ пого́да / бо то зна́чит' / ош імен:о така́ бу́де і" на Па́ску //* (Теково Бр.).

‘Різдво Пресвятої Богородиці’ (8 вересня): *Дру́га Пре"чіста, Богоро́диц'а, Дру́гойі(-ой) Богоро́диц'і, Дру́га С'ата́ Ма́р'а, Йаро́ц'ка С'ата́ Ма́р'а, Дру́га Ма́тка, Ве"ліка Богоро́диц'а, Ма́ла Богоро́диц'а, Дин' наро́джен':а Прис'ато́йі Богоро́диц'і.*

Назви свята пов'язані з подією народження Пресвятої Богородиці. Числівник *друга* та прикметник *мала*, що входять до складу словосполучень, вказують на друге за значимістю релігійне свято Пресвятої Богородиці, першим є Успіння Пресвятої Богородиці (15 серпня).

Складне утворення *Богоро́диц'а* вказує на священну особу, яка народила Божого Сина. Назва є калькою з грецької мови. Пізніше за походженням є лат. *mater dei*.

Іменник у словосполученні *Дру́га Ма́тка* є суфіксальним дериватом від *ма́ти* (< псл. *mati*). Антропонім у словосполученнях *Дру́га С'ата́ Ма́р'а* – фонетичний варіант імені *Марія*, яке через

церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької [6, т. III, с. 396].

Подібні назви фіксуються і в інших українських говорах; пор. гуц. *Дру́га Богоро́диця, Дру́га Ма́тка* ‘т. с.’ [4, с. 27; 12, т. 65], закарп. *Богоро́диця ‘Християнське свято’*. У *Малі́ Богоро́диці* вже до́бр'і йа́блыка. На *Малу́ Богоро́диц'у* мош *p'iny bráti* [3, с. 262]. Крім того, пор. в інших слов'янських мовах: пол. *Bogarodzica, Gdzie Narodzin Najświętszej Panny Siewnej, Matka Boska Siewna, Matka Boska Żytosiewna, Matki Boskiej Siewnej, Narodzenie Maryi*, чес., морав. *Narozeni Panny Marie, Matka Boží*, слц. *Zelinová Panna Maria, Velká Mara, Mala Mara*, серб. *Мала Госпојина*, макед. *Мала Богородица*, болг. *Малка Богородица* (Богројца), *Мала Госпа*, хорв. *sveta Marija mala*, слн. *malí štaren, vala maša, mala gospojnica, Marijino rojstvo* [Слов'янські древності, т. 3, с. 460].

Це свято у закарпатських говірках супроводжувалося безліччю різноманітних вірувань і традицій: *ў сис' дин' місл'і май'ут бы́ти чістими // к'ім' д'іўка ўмійес'а зра́на / по́ки шчи со́нце не" зыйшо́ / та бде сис' р'ік св'атана //* (В. Студений Хс.); *к'ім' д'іўка ўмійес'а ў сис' дин' водо́ў до сх'оду со́нц'а / то зна́чи"т / ош с'а в'ід:ас'т' ў́же сис' р'ік //* (Абранка Мк.).

Також фіксуємо й ряд заборон, у тому числі й заборону сватання: *ж'інка і чо"ло"в'ік не" май'ут' ў цей ден' ва́дитис'а / бо розве́дуц'а //* (Ізки Хс.); *ц'ого д'н'а не" мо́жна іти св'ататис'а до д'іўчини //* (Гукливий Мк.); *на сис' пр'азник ў нас нич не" мож роб'іти / нийа́ку роб'оту по хыжи і дво́рові / гу́пати / хари́ти / ісе ўс'о не" мож //* (Рокосово Хс.).

Побутували й деякі прикмети: *прійшла пе́рва Пре"чіста / жы́то зас'і́яла / а прійшла дру́га Пре"чіста / та дошчо́м го пол'ала* (Загаття Хс.); *к'ім' ра́но паде́ дошч ў сис' дин' / та бы́де в'ін па́дати шчи со́рок дн'іў / а зи"ма́ бы́де до́ста студе́ноў //* (Абранка Мк.); *йака́ пого́да у сис' дин' / тако́ў бу́де и ос'ін' //* (Загаття Хс.).

‘Покрови Пресвятої Богородиці’ (1 жовтня): *Покро́вы, Покро́ва, Покро́во, Покро́ў (Покро́ў).*

На думку Е. Гоци, “назви мотивовані дієсловом *покривати*, оскільки це свято ознаменовує заси-
нання природи та вкривання землі на зиму. Корені його виникнення сягають сивої давнини і пов'язані з космічним станом природи і, відповідно, особливим етапом у житті людини” [5, с. 41]. У християнському календарі це Богородичне свято назване так на основі переказу про видіння св. Андрія у храмі в Константинополі, як свята Богородиця простягнула свій покров над народом. Основна ідея свята – заступництво Пресвятої

Богородиці. Таким чином Богородиця наче захищала людей від усіх видимих і невидимих ворогів. Назва *Покрова* є літературною нормою української мови [17, т. VII, с. 51].

Подібні назви фіксуємо і в інших українських говорах; пор. західнопол. *Покрова* [1, т. II, с. 65], бойк. *Покровойка* [13, т. II, с. 102], *Покрови* [7, с. 366], гуц. *Покрова* [4, с. 153; 14, с. 147; 12, с. 139], закарп. *Покровы* 'т. с.' [15, с. 347].

Із цим святом пов'язані й деякі традиції: у сис'є с'ато л'уди ід'ут' до ц'єркви // у нашо́му се"л'і хра́мовиї пра́зник / бо на́ша ц'єрква прис'в'ачена Покро́вам При"с'в'ато́її Богоро́диц'і // до на́шого се"ла прихóд'ат' л'уди із дру́гих с'іл ра́зом с':в'ашче"ками на сл'ужбу // у ц'єркви сто́їт' о́браз При"с'в'ато́її Богоро́диц'і / в'іра́ни ўклон'а́вуц':а і ц'ілу́вут' його́ // п'іс'ла божество"н:оїї л'ітург'іїї грома́да ж'іно́к / ус'іх тих / ко при́йшоў на хра́мове с'ато / приго́щайе колача́ми / ка́воў / воді́чкоў / п'іс'ла сл'ужбы / л'уди сво́їх ро́дич'іў з і́нших с'іл за́прошувут' на го́стину // (Вільхівка Хс.). Також від цього свята розпочиналися сватання і підготовка до весілля: на Покро́вы за́ган'али старо́ст'іў / бо по́сле Покру́ў мож было свал'бова́ти аж до Миха́ла // (Тибава Св.); на Покро́вы од:а́ніц'і мо́лац':а / обы́ ї́х посва́тали // по Покро́вах почина́ли свал'бова́ти // (Зняцьово Мк.); на Покро́вы ка́жда д'і́ука хо́че с'а в'і́д:а́ті / та́ї про́сит ма́му / та́та / ош чи мош // (Абранка Мк.).

Із Покровою закінчувалися всі польові роботи, а тих, хто займався ними після свята, вважали поганими господарями: йак ў нашо́му сил'і го́во́рат' / на Покру́ў буд' го́туў / бо на сис' дин' мо́же ў́же ўпа́сти сн'і́х / та зби́ра́вуц':а ўс'і о́воч'і / вес' ўрожа́й на го́ро́ді (Рокосово Хс.); тко до Покро́вы не ўсти́г урожа́й зобра́ти / бу́де ве"лі́к'і збі́тки ма́ти (Репинне Хс.); до Покро́у на го́ро́ді ў́же ўс'о ма́їе быти до́ро́бле"но // ўс'і кр'у́мплі ма́вут' быти ўко́пан'і // (Мала Мартинка Мк.).

Зафіксовані нами й деякі заборони: у с'в'ато́ Покро́вы не мо́ш зі́чити гро́ш'і // (Брі́д Хс.); з'і́йа вим'і́тувати ста́ре іма́т':а / бы не было хворóбы у хы́жи // (Біловарці Тч.).

Від цього свята відбувався перехід від осені до зими. І тому це не могло не відзначитися на народних прикметах: к'і́т' на Покро́вы в'у́паў сн'і́х / то бу́де й на Мі́тра // (Ставне Уж.); на Покро́вы ц'і́лыї дин' ні́калис'а за по́годоў / к'і́т' іс п'і́уд'на ду́в в'і́тер / зима́ бу́де те́плоў / к'і́т' іс п'і́уночи / холо́дноў / із:а́ходу / сн'і́жноў // (Брі́д Хс.).

‘Успіння Пресвятої Богородиці’ (15 серпня): Усп'є́н'і(у)іе, Усп'є́н'і(у)іе Пресв'ато́її Богоро́диц'і

(Усп'є́н':а Богоро́диц'і), Богоро́диц'а, Ма́ла Богоро́диц'а, Ве"л'і(у)ка Богоро́диц'а, Ма́тка, Пе́рша Ма́тка, С'а́та Ма́р'а, Пе́рша С'а́та Ма́р'а, Ор'іху́с'ка С'а́та Ма́р'а, Пе́рша Пре"чі́ста.

Значна кількість назв пов'язана з іменником *Успіння*, що є запозиченням зі старослов'янської мови. Пор. рос. *Успение Богородицы* [6, т. VI, с. 47]. Назва символізує кінець земного життя Пресвятої Богородиці та переселення її у життя небесне. “Смерть Божої Матері називається Успінням на знак того, що Вона нібито заснула на якусь хвилину, а тоді, наче сон, отрясла з очей мертвотності гробу, побачила безсмертне життя і Господню славу” [18, с. 456].

Складне утворення *Богоро́диц'а* вказує на священну особу, яка народила Божого Сина. Пов'язане із законом мовленнєвої економії. Пор. гуц. *Пе́рша Богоро́диця*, *Богоро́диця* [4, с. 27], поліс. *Бугуро́диц'а* [2, с. 19].

Іменник у словосполученні *Пе́рша Ма́тка* є суфіксальним дериватом від *ма́ти* (< псл. *mati*). Антропонім у словосполученнях *С'а́та Ма́р'а*, *Пе́рша С'а́та Ма́р'а* – фонетичний варіант імені *Марія*, яке через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької [6, т. III, с. 396]. Прикметник *Ор'іху́с'ка* у складеній назві *Ор'іху́с'ка С'а́та Ма́р'а* зумовлений місцем проведення престольного свята – с. Оріховиця. Пор. гуц., бойк. *Пе́рша Ма́тка* [4, с. 27; 7, с. 272], *Ма́тки* [13, т. I, с. 433].

У закарпатських селах існує багато обрядів та традицій у цей день: на Усп'і́н':а Пре"с'в'ато́її Богоро́диц'і при́н'ато їти до ц'єркви / там са́т'ат' нас'і́н':а і́ ко́лоскы пше"ні́ц'і з но́вого ўрожа́йу / бо на сис' час припа́да́вут' жни́ва́ // (Брі́д Хс.); до С'а́тоїї Ма́р'і уш'ы́тко ма́їе бы́ти поб'і́лено / в'у́мыто // (Зняцьово Мк.). Люди вірять, що При́с'а́та Богоро́диц'а не" ўме́рла / а засну́ла / а́нге"лы подн'а́лі їй на не́бо // (Мала Мартинка Мк.); Богоро́диц'а і́н:і́с' у́бхо́дит' зі́м-лу і́ благослов'а́їе хы́ж'і // (Ізки Хс.).

Зафіксовано й ряд заборон: с'о́го д'н'а не мож сва́р'ити"с'а з бли́скіми л'уд'мі / в'і́домоўла́ти у по́мошчи / не"в'і́д:а́н'ії д'і́уц'і не мож ра́но н'і с ким го́во́р'ити // (Гуклиний Мк.); хл'і́б не" мож р'і́зати / лем ла́мати рука́ми // (В. Студений Хс.); на і́се с'ато ў нас не до́зво́лено ро́біти йа́ку́с' ро́боту / чи по хы́жи / чи по дво́ро́ви / ма́їе быти ті́хо // (Рокосово Хс.).

Побутували й деякі прикмети: Пе́рша Пре"чі́ста жи́то засі́вайе / Дру́га дошчо́м поли́вайе / а Тре́т'а сні́гом покри́вайе // (В. Бр.); йа́ка по́года бде на Ма́тку / та́ка бде й о́с'і́н' // (В. Студений Хс.).

‘Введення у храм Пресвятої Богородиці’
(21 листопада): *В:едén'їіе* (*Уведén'їіе, Уведéныйіе, Оведéнийіе, Оведен'їіе, В:édén':а*), *В:едéнийіе*
Прис'атóйї Богорóдиц'ї, Трít'а Пре'чїста.

Як зазначає Е. Гоца, назва *В:едén'їіе* (*Уведén'їіе, Уведéныйіе, Оведéнийіе, Оведен'їіе, В:édén':а*) мотивована дієсловом *уводити*, але деякі її фонетико-граматичні варіанти можуть свідчити на користь церковнослов'янського запозичення [5, с. 39].

За біблійними переказами, батьки Діви Марії, будучи бездітними, молили Бога, щоб Він дав їм дитя, і при тому склали обіцянку, що віддадуть те дитя до храму Єрусалимського на служіння Богові. Господь зглянувся над горем батьків і дав їм доньку Марію. Коли дівчинці минуло три роки, треба було виконати дану Богові обіцянку – відвести її до храму Єрусалимського [18, с. 467–468].

Ця назва фіксується і в інших говорах української мови: Пор. гуц. *Ввидéнії* [12, с. 33], *Уведéніє* [4, с. 198], бук. *Уведéніє* [16, с. 559], бойк. *введен'а, воведеніє* [13, т. I, с. 87], поліс. *В:еден':é* [1, т. I, с. 45].

Двокомпонентна номінація *Трít'а Пре'чїста* вказує на порядок серед важливих свят, присвячених Богородиці.

Це свято супроводжувалося безліччю різноманітних традицій та вірувань: *їак Прис'атá Богорóдиц'а ходіла ў цїр'коў / так і нам трéба туды ходіти* // (Мала Мартинка Мк.); *к'їт' ў сис' прáзник пéршым до хы́жи заїде молодый фáйный чо'ло'вўк / а шче к'їт' вўн багáтый / то ўс'ї дóма бóдут' здорóв'ї і багáт'ї / а к'їт' стары / б'їдны чo'ло'вўк / то мóжут' при'їт'ї хворóбы і б'їд'н'їс'т' ў хыжу* // *а маї погáно то / к'їт' заїде старá бáба* // *їсе сáмойе мош ўпо'в'їсти і про Рўздóв таї Ве'лїд'їн'* // (Брїд Хс.); *на В:едén'їіе / пéрет'с'áтом / пéршїй рас стры́гли д'їтї до рóку* // *од В:едén'їа у цéркви ўже кол'адўут'* // (Зняцьово Мк.).

Також існує ряд заборон та пересторог: *не мош шїїти / жмикáти / харїти / сéрдитис'а / не" давáти ў борг* (Лозянський Хс.); *на В:едén'їіе не" мош копáти зїмл'у / бо унá ішчї утпochїват'* // *бо к'їт' її покопáти та на тóму м'їс'ц'ї не" бóде урожáйу* // (Вільхівка Хс.); *на Оведén'їе не мож вáдитис'а / в'їнчáтис'а / же"нітис'а* // (Ізки Хс.).

Побутували й деякі прикмети: *В:едén'їіе приїшлó / зимў за собóў привелó* // *к'їт' на В:едén'їіе морóз / знáчит' л'їтом бóде жарá і зáсуха* // *к'їт' на В:едén'їіе тéплый дин'* // *то на дрўгýй рўк будé мал'їй ўрожáй* // (Завидово Мк.); *морóз і сóнце ў сис' дїн'* // *были фáйним знáком* // (Лозянський Хс.).

‘Непорочне зачаття Пресвятої Богородиці’
(9 грудня): *зачáт':а* *Прес'в'атóйї Богорóдиц'ї,*

Ан:ино(-е) (*Гáниной*) *зачáт':а* (*зачат':á, зачáтийіе, зачáт'їіе*), *зачат':á, Дин' Ан:ы, С'атóйї Ан:ы* (*С'в'атóйї Гáн:и*).

В основі назви свята – чудесна подія, коли свята Анна зачала Пресвяту Богородицю. Більшість словосполучень складається з присвійного прикметника *Ан:ино* та іменника *зачат':á*, який є суфіксальним дериватом від *зачати*. На позначення цього свята в інших говірках поширені ще такі назви: гуц. *А́ннино зачик'ї* [14, с. 9], *Зач'ик'ї, Зач'ит'ї* [4, с. 65], бойк. *зачат'é* [13, т. I, с. 293].

На це свято на Закарпатті прийнято молитися і просити щасливу долю собі і своїй родині: *жонá мáйіе їтї до цéркви ї молїтис'а / бы ў нїїї урóдилас'а д'їтїна* // *жонá / їакá ўже мáйіе д'їтїї / мáйіе ў тот дин' просїти здорóвїа со'бї таї свóйїм д'їт'ам* // (Довге Хс.); *ў сис' дин' к'їт' пáра / їакá хо'т'їла мáти д'їтїну / сїл'но / з в'їроў / помóлиц':а / то Бог благословїт' їїх дит'áтком* // (Мала Мартинка Мк.). Існує й ряд заборон: *берéменим жóнам ў сис' дин' не" мош нич робїти* // *онї мáйут де'ржáты п'їст* // (В. Студений Хс.); *с'áто не"ве'лїкоїе / áїбо кáжут' / оже не" мож робїти / бо чáсто с'а стаўт' б'їды на ісé с'áто* (Керецьки Мк.).

Зафіксовано й кілька прикмет: *їакá ан:а до пóлудны / такá зимá до к'їн'ц'á рóку* // *ан:а морóзи рўшат* // (В. Студений Хс.); *їакá погóда бóде до пóлун:е / такў мош че"кáти і до к'їн'ц'á грўдн'а / а їакá погóда стоїт' до нóчі / та такá бóде ус'á зи'мá* // (Вільхівка Хс.).

Висновки. Як видно з нашого дослідження, календарно-обрядова лексика свідчить про багатство духовної та матеріальної культури українського народу, тому її фіксація й опис залишаються й надалі актуальними.

Більшість зафіксованих нами назв християнських свят на честь Пресвятої Богородиці в закарпатських говірках мотивована біблійними подіями і пов'язана з подіями життя і смерті священної особи. Окремі з них зафіксовані в інших говорах.

У зафіксованому нами ілюстративному матеріалі подані цікаві і неповторні обряди, традиції, прикмети тощо, які побутують у закарпатських говірках і пов'язані з народними святами. Із цих навіть коротких фраз ми можемо уявити більш-менш цілісну картину календарної обрядовості.

Специфіка досліджуваної лексики також полягає в утворенні своєрідних фонетичних, словотвірних та лексичних варіантів, які свідчать про багатство української мови та про постійну потребу її глибокого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок: у 2 т. Луцьк: Вежа, 2000.
2. Аркушин Г. Словотвір назв християнських свят у західнополіських говірках. Берегиня. № 3. С. 18–26.
3. Грицак М. А. Матеріали до словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1: А–Б / за ред. П. Ю. Гриценка. К.: КММ, 2017.
4. Гуцульські говірки: Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997.
5. Гоца Е. Назви календарно-обрядових свят у говірках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2019. Вип. 2 (42). С. 38–44.
6. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. К.: Наукова думка, 1982–2012.
7. Матіїв М. Д. Словник говірок центральної Бойківщини. Київ; Сімферополь: Ната, 2013.
8. Мигoliniнець О. Антропоніми у складі календарно-обрядових назв (на матеріалі закарпатських говірок). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2021. Вип. 1 (45). С. 284–289.
9. Мигoliniнець О. Календарно-обрядові назви літнього циклу в українських закарпатських говірках. *Лінгвальний та екстралінгвальний аспекти комунікації в мультикультурному середовищі Закарпаття: монографія* / за заг. ред. Ю. М. Бідзілі, Г. В. Шаповалової, Я. М. Шебештян. Ужгород: РІК-У, 2021. С. 34–52.
10. Мигoliniнець О. Календарно-обрядові назви осіннього циклу в закарпатських говірках. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2021. Вип. 2 (46). С. 139–144.
11. Мигoliniнець О. Різдво на Закарпатті: етнолінгвістичний нарис. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2025. Вип. 1 (53). С. 100–105.
12. Неґрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів, 2008. 224 с.
13. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ: Наукова думка, 1984.
14. Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005.
15. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-ге видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021.
16. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005.
17. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
18. Українські традиції / упор. О. В. Ковалевський. Харків: Фоліо, 2003.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025